

Болгарское садоводство – пылинка в мировой сокровищнице знаний, умений и ремесел

Автор(и): доц. д-р Славка Калъпчиева, ИЗК "Марица" Пловдив

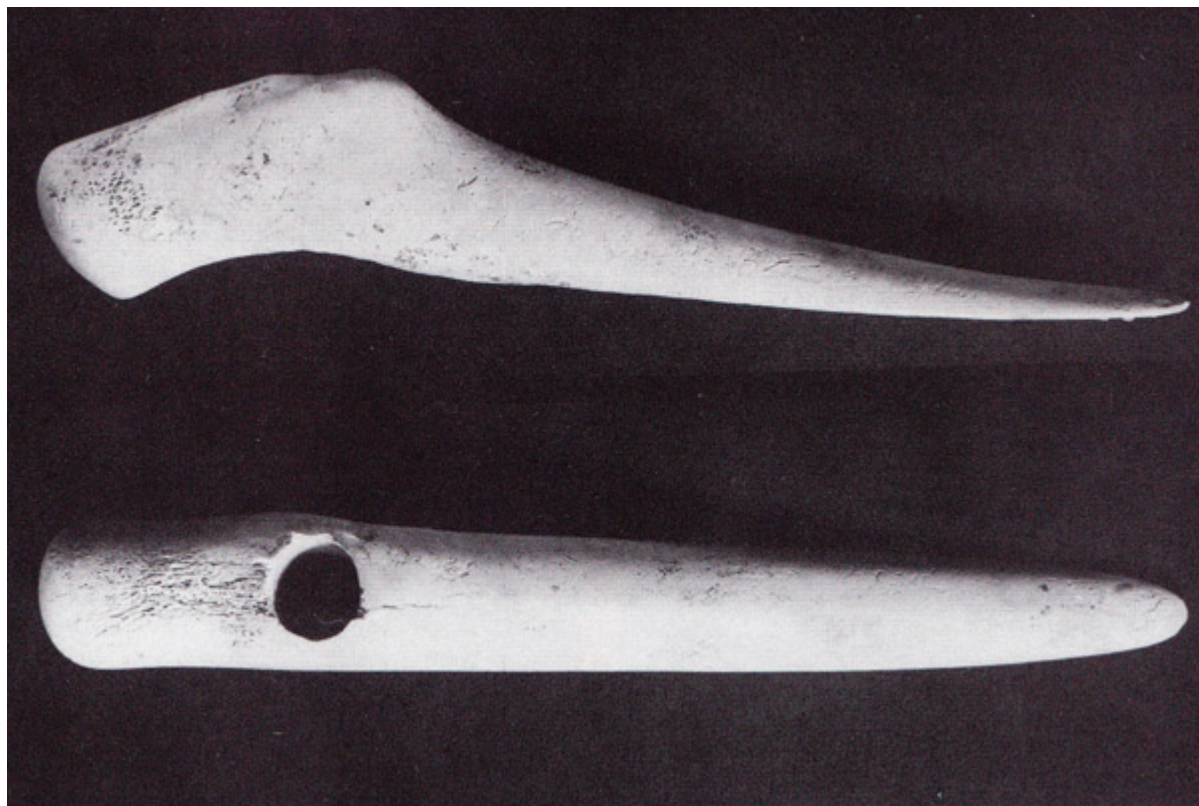
Дата: 17.01.2024 *Брой:* 1/2024

Проф. д-р Стефан Бъчваров в «Българското градинарство – исторически бележки» казва: «Сред приноса на нашия народ към световната съкровищница на знанията, уменията и занаятите специално място заема развитието на градинарството. Върху основата на градинарските постижения на народите, населявали нашите земи от древността, е създадена специфична култура за производство на зеленчуци и зеленчукови семена, която, обогатена и пригодена към нашите агроклиматични условия, е пренесена и в други страни.»

Според многобройни исторически паметници отглеждането и използването на зеленчукови растения за храна е било известно на културните народи.

Траките са най-древните жители на нашите земи. Освен смели войни, те отглеждали предимно житни растения, някои овощни видове и в по-малка степен зеленчуци.

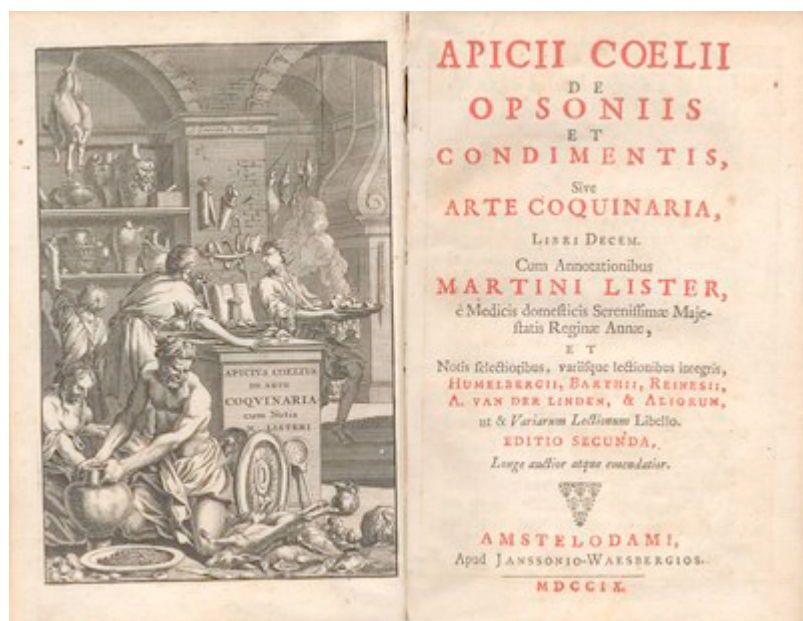
Соха (рало)

В праисторическия некропол край Девина археолозите открили «соха» от еленов рог – най-ранното копаещо и браздящо оръдие на земеделския труд.

Модел на сѣрп от злато

Намерен е метален сѣрп, подобен по форма на днешния. Първите данни за зеленчуково производство в нашите земи датират от римската епоха. Римляните не са познавали картофи, нито пък какво са домати. Но произвеждали достатъчно количество лук, чесън, ряпа, моркови, праз, грах и леща. «Лещата като цяло е била в особен почет, защото се смятала за храна, даваща сила».

За кулинарното изкуство

Освен от археологически разкопки, тази информация е достигнала до нас и от запазени стенописи в римски вили (КОЛУМЕЛА), в сцени, изобразяващи пиршества, от мозайки и от кулинарен трактат на Апиций, живял по времето на Тиберий, т.е. през първата половина на I век сл.н.е., и чийто трактат е озаглавен «За кулинарното изкуство».

За развитието на земеделието има изобилна информация в най-значимия труд на нашата литература от X век – «Шестоднев» на Йоан Екзарх Български. От този период датира и един от основните паметници на градинарската култура – анонимната византийска енциклопедия «Геопоника».

Наследството на българските градинари до днес

В края на Първото и по време на Второто българско царство, с въвеждането на християнския постен ритуал, се обяснява наличието на многобройни сведения за зеленчуково производство в българските земи. В средновековната църковна иконография на «Тайната вечеря» в Боянската църква са изобразени някои зеленчуци – ряпа, праз, чесън.

В Османската империя, почти до Освобождението на България, земеделието се развива, но значително изостава спрямо земеделието на други страни в Западна Европа. Въпреки това консумацията на зеленчуци се увеличава; възниква конкуренция между зеленчукопроизводителите, което налага създаването на градинарски «еснафи» – професионални организации. Според официалните кадийски регистри в София през XVII, XVIII и XIX век са съществували 63 еснафа. Под № 17 е записан «Еснафът на зеленчукарите, само от райя-българи, които продавали зеленчуци: лук кромид, магданоз, спанак и др., официално наричани от властите «ЗАРЗАВАТЧИЯН» или «СЕБЗАРЗАВАТЧИЯН».

От османски източници (главно от разпоредби за такси и мита) и от регистри на населението и притежаваната и облагана земя се вижда, че населението произвежда значителни количества зеленчуци, част от които се продават на пазара и затова се плаща пазарна такса – БАЧ.

ЗАКОНЪТ ЗА ПАЗАРНИЯ БАЧ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО от XVI век гласи:

«...Ако дойдат зеленчуци и лук на пазар в казания Търново град, от кола с четири колела да се вземат четири акчета бач, а от кола с две колела – два акчета бач.»

През първите две десетилетия след Освобождението на България характерът на производството не се променя. Ето какво пишат окръжните агрономи (ИНСПЕКТОРИ) в своите отчети през 90-те години на XIX век: Н. Н. Попов (1896, Бургас) «...градините са разположени по реки и чешми и давали много и

разнообразни видове зеленчуци...»; Ж. Жеков (1911, Варна) «...ЗЕЛЕНЧУКОПРОИЗВОДСТВОТО се развива в ниски приречни местности, .. Околията не е лишена от такива места..»; Х. Абаджиев (1896, Плевен) «...Зеленчукопроизводството в Плевенска околия е доста добре развито..., то започва и свършва по най-обикновен начин, когато времето затопли.»

Става ясно, че през XVIII и XIX век, още преди Освобождението, е започнало отглеждането на пипер и боб, както и на домати и картофи, донесени от Америка, а от Западна Европа – цикория, различни зелени култури, с изключение на главесто зеле и др. Широко са използвани диворастващи растения – киселец, лапад, лобода и глухарче. Зеленчуците са отглеждани при напоявани и неполивни условия с традиционна и примитивна агротехника. Методи за ускоряване на производството са прилагани само при разсадопроизводството – кошници, стари съдове и др., пълни с добре изгнил тор, поставяни под навеси. Сортата са били смеси или популации. Семената са произвеждани самостоятелно и се разменяли между градинарите.

Френският пътешественик Жак Шено, пътувал през Тракия през 1576 г., казва: «...във всяка градина има дървено колело, въртяно от кон, който не се води от никого...То тегли вода от голям изкоп, и тази вода се разпределя по желание на градинарите..»

Зеленчуци, готови за пазара, Унгария, 30-те години на XX век

Поради обезлюдяването на обширни територии на Балканския полуостров, завладяни от османците, на голям мащаб се разпространява ГУРБЕТЧИЙСТВОТО (колективно упражняване на определен занаят). Така «...научили градинарското изкуство в Цариград, те (лясковчани гурбетчии) – 3500 души (в. «Македония» – 1856) – се преместваха в нови райони – Брашов, Букурещ (Румъния), Яш – столица на васалното молдовско княжество; Белград, Смедерево, Крагуевац (Сърбия – 1853); Загреб (Хърватия); през 1887 г. (бел. авт. Цани Гинчев) край Санкт Петербург, в Омск, Новосибирск (Русия); по-късно през 1905 г. – в околностите на Ташкент (Узбекистан), Германия, Франция, Полша, Италия, чешките земи. За чешкия народ българският градинар се превръща в символ на трудолюбие, което е безсмъртно в много поговорки: «Трудолюбив като българин», «Труди се като българин», «Българин и кон не си почиват». Първата група български градинари заминава за Америка през 1901 г. и сп. «Български градинар» до 1930 г. в САЩ работят 221 градинари, в Канада – 367, в Аржентина – 1027, в Уругвай – 222. Първите заминават за далечна Австралия през 1928 г., а най-много градинари се заселват в град Вирджиния, на 40–50 км от Аделаида.

Специално място заемат българските градинари в Унгария. Има сведения за първото кооперативно дружество от 1860 г. в град Медюзе – Банат. След проучване през 1888 г. И. Гешов съобщава, че според официална статистика в Австро-Унгария са заминали 5457 градинари в 329 кооператива. Унгарски изследователи на българското градинарство в Унгария подчертават неоспоримия принос на българските градинари за превръщането на дребното унгарско и стоково зеленчуково производство в устойчиво!

Паметник-чешма – български градинар със съпругата и детето, Унгария

Също така българите са въвели патладжана като култура в Унгария. Приносът на родните градинари не остава неоценен от властите. В Будапеща, в 14-ти район, където живеели най-много българи, улици са кръстени «Български градинар», «Пипер», «Патладжан». Издигната е и паметна плоча в чест на родните градинари.

На пазара във Виена – градинари от Поликраище в Австрия

Опитът на непрекъснато нарастващата градинарска емиграция показва, че българските градинари успешно са се справяли с тази изключително важна и трудна задача – разработването и адаптирането на технологията за стоково зеленчуково производство към различни географски райони.

Ето някои